

# Sedam psalama pokore

## Povijesno podrijetlo i žanrovsko određenje

Nino Brozinčević\*

### Sažetak

Članak se bavi temom “sedam psalama pokore” koji postoje u kršćanskoj tradiciji od kasne antike do danas, ali nije poznato njihovo podrijetlo. Započinje analizom njihovih povijesnih izvora, a prvenstveno istražuje Kasiodorov *Expositio psalmodiarum* iz 6. stoljeća, u kojem se prvi put spominju kao cjelina pod crkvenim nazivom septem psalmi penitentiales. Uz to propituje i mogući utjecaj sv. Augustina na nastanak “psalama pokore” prije 6. stoljeća te završava suvremenom analizom “sedam psalama pokore” kao žanrom. Iz nje je razvidno da pokora kao sastavnica nije izričita u svih sedam psalama i sudeći po tom razumljivo je zašto se u suvremenoj akademskoj literaturi smatraju samo podskupinom psalama tužaljki, a ne zasebnim žanrom odvojenim od ostalih glavnih skupina psalama.

Ključne riječi: *psalmi; pokora; tužaljke; žanr; izvor; Expositio psalmodiarum; Kasiodor; Augustin*

### Uvod

U ovom radu pokazujemo kako je iz Knjige psalama tijekom povijesti oblikovana skupina od sedam psalama koje povezuje osjećaj pokornosti te koje je današnje žanrovsko shvaćanje tih psalama.<sup>1</sup> Psaltir sa svojim širokim spektrom žanrova obuhvaća i manji broj psalama koji sadržavaju elemente bolesti i nemoći koje psalmist pojedinac izražava kroz svoje trenutačno stanje. Osjećaj slabosti, boli i patnje u osobi stvara osjećaj stvarnosti koji kao da anticipira smrt. Pojedinac koji osjeća nemoć i zbog bolesti malakše tjelesno i duhovno utjehu i ozdravljenje traži tako da se prvenstveno pokaje za prethodni grijeh, »jer je plaća grijeha smrt« (Rim 6,23), shvaćajući, kao što je u citatu navedeno, da je upravo prethodni grijeh uzrok lošega stanja u kojem se trenutačno nalazi.

\* Nino Brozinčević, mag. hist., Biblijski institut. Adresa: Kušlanova 21, 10000 Zagreb, Croatia. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8636-7537>. E-mail: [nbrozincevic@bizg.hr](mailto:nbrozincevic@bizg.hr)

1 Rad je povezan s projektom *Narativ i metanarativ biblijskog Psaltira i biblijske psalmodije: kako pripovijest u biblijskoj poeziji služi prijenosu sadržaja i poruke* (voditelj: Danijel Berković).

Povezano s tim u kasnoantičkom razdoblju prepoznat je novi žanr psalama koji u prijašnjoj starozavjetnoj obrednoj praksi nije bio poznat. Riječ je o “sedam psalama pokore”. To je skupina od sedam psalama izdvojenih unutar Psaltira jer se u privatnoj molitvi ili pjevanju povezuju s činom pokore. To su psalmi 6, 32, 38, 51, 102, 130 i 143. Njihov je crkveni naziv *septem psalmi penitentiales*. Specifična uporaba tih psalama javlja se tek od 6. stoljeća. U početku su se primjenjivali u redovničkoj pobožnosti, a od visokoga srednjega vijeka u 13. stoljeću za indikcije pape Inocenta III. pa nadalje “sedam psalama pokore” uvedeni su u časoslov i preporučaju se za privatno i liturgijsko čitanje, za meditiranje u vrijeme korizme i dr. (Staley, 2007, 221–222). Takva praksa ostala je prisutna do u moderna vremena u Katoličkoj crkvi i u ponekim protestantskim crkvama poput Evangeličke i Anglikanske crkve.

U Hrvatskoj je pravi procvat prevodenja i prepjevavanja psalama bio u ranom novom vijeku, a posebice kasnije u baroku u 17. stoljeću, te također u 18. stoljeću u Slavoniji.<sup>2</sup> Treba napomenuti da su najviše prepjevavani upravo “psalmi pokore”. U suvremeno se doba primjećuje pad njihove popularnosti, te praksa moljenja “sedam psalama pokore” nije više tako poznata. U hrvatskoj literaturi tema “sedam psalama pokore” nije još dovoljno obradena izvan jezikoslovnih krugova, te još ima mjesta istraživanju u području teologije i povijesti, posebice njihove uporabe kroz povijest.<sup>3</sup> Namjera je ovoga rada sljedeće: (1) uvidom u povijesni izvor utvrditi od kada kreće dokumentirana povijest ovoga specifičnoga žanra psalama, (2) uočiti moguće utjecaje crkvenih otaca (sv. Augustina) na njihov nastanak i (3) analizirati žanrovsko određenje “psalama pokore”.

### *1. Povijesno podrijetlo: Kasiodorov Expositio Psalmorum kao polazište*

Izvor uporabe određenoga psalma u svrhu pokore može se vjerojatno tražiti u starozavjetnim obrednim praksama. Iako nigdje nije naveden ni jedan takav slučaj, činjenica da je Psaltir bio liturgijska knjiga govori u prilog tomu da su neki psalmi zasigurno bili predodređeni za svetkovine koje uključuju pokoru zajednice, kao primjerice za Dan pomirenja (Yom Kippur), koji je bio zakonom propisan dan posta i pokore, a svetkovao se je prvenstveno u hramskoj liturgiji i

2 Kasni srednji vijek: Vatikanski hrvatski molitvenik (15. st.), Psaltir hrvatski (15. st.), Matijašević psaltir (16. st.). Od ranoga novoga vijeka nadalje, od individualnih hrvatskih prevoditelja koji su preveli i prepjevali ili cijeli Psaltir ili samo neke psalme treba posebno napomenuti ove: Marko Marulić (16. st.), Mavro Vetranović (16. st.), Šime Budinić (1582.), Luka Polovinić Bračanin (1598.), Ivan Gundulić (1620.), Bartol Kašić (1640.), Petar Kanavelić (1680.), Andrija Vitaljić (1703.), Ignjat Đurđević (1729.), Antun Vranić (1816.) i dr. (Mrdeža Antonina 2004, 26–31). U Slavoniji: Šimun Mecić (1726.), Antun Kanižlić (1766.), Marijan Lanosović (1782.), Antun Ivanošić (1788.), Grgur Peštalić (1797.) i Matija Petar Katančić (1831.) (Tatarin, 1996, 232).

3 Za iscrpnu studiju o hrvatskim prijevodima psalama, njihovoj jezičnoj i pjesničkoj analizi usp. Fancev, 1934; Mrdeža Antonina, 1996; 2000; 2004. Za studiju o prepjevavanju psalama u Slavoniji u 18. stoljeću usp. Tatarin, 1996.

privatno. Isto tako, narodni je vladar mogao propisati određeni dan posta, a ponekad je dan posta i pokore mogao biti onaj dan na koji pada godišnjica nekoga »sudbonosnog dana poput razorenja hrama« (Škrinjar, 1982, 2). Koji su se točno psalmi molili i pjevali na takve dane, ne možemo znati sa sigurnošću. Uporabu točno određenih psalama u svrhu pokore i priznavanja grijeha nalazimo tek u poslijebiblijsko vrijeme, točnije u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku, što bi značilo da je to kršćanski "izum".

Kao polazište za tu tvrdnju služi povijesno djelo od velike važnosti nastalo u ranom srednjem vijeku, odnosno polovicom 6. stoljeća, kada se prvi put spominje određenih sedam psalama kojima je svrha upravo pokora i kada su ti psalmi objedinjeni nazivom "sedam psalama pokore".

Koliko je sada poznato, rimski povjesničar, političar i teolog Kasiodor u svojem djelu *Expositio Psalmorum* napisanom sredinom 6. stoljeća (Halporn, 1981, 388) prvi spominje skupinu psalama imenom "sedam psalama pokore".<sup>4</sup> To je djelo podijeljeno u tri toma, a u svakom tomu obrađeno je pedeset psalama. Služio je kao *codex archetypus* u ranom srednjem vijeku i bio je masovno prepisivan te prenesen izvan područja Italije preko srednje Europe sve do Britanije u 7. stoljeću.<sup>5</sup>

U uvodnom komentaru Psalma 6 Kasiodor upozorava i podsjeća čitatelja: »Sjeti se da je od psalama pokore ovaj prvi.«<sup>6</sup> Dalje u tekstu nastavlja niz poimence, osim prethodno navedenoga šestoga psalma, navodeći da su ostali pokornički psalmi: »trideset prvi, trideset sedmi, pedeseti, sto prvi, sto dvadeset deveti i sto četrdeset drugi.«<sup>7</sup> Redni brojevi koje on spominje brojevi su po Vulgati i Septuaginti, a po Hebrejskoj Bibliji, odnosno po Mazoretskom tekstu, to su "standardni" psalmi: 6, 32, 38, 51, 102, 130 i 143.<sup>8</sup> Za svaki od tih psalama Kasiodor navodi za koju bi svrhu trebao biti. Prvi je od psalama pokore (Ps 6) za »krštenje«, drugi (Ps 31 / TM 32) za »pasiju/mučeništvo«, treći (Ps 37 / TM 38) za »milostinju«, četvrti (Ps 50 / TM 51) za »otpuštanje grijeha braći«, peti (Ps 101 / TM 102) za »obraćenje s krivoga puta«, šesti (Ps 129 / TM 130) za »obilje

4 Punim imenom Flavije Magno Aurelije Kasiodor (umro 583. godine), bio je rimski senator na dvoru Ostrogotskih kraljeva u Italiji, povjesničar, pisac, teolog i pred kraj svojega života osnivač samostana u južnoj Italiji. O povijesnim detaljima usp. O'Donnell, 1979. Djelo *Expositio Psalmorum* završeno je 548. godine i posvećeno je papi Vigiliju.

5 U Engleskoj je čak bio temeljni obrazac za anglosaksonske komentare psalama (Halporn, 1981, 389). Isto su tako u 8. stoljeću, u mnogim europskim krajevima zapadnoga kršćanstva, Kasiodorove tekstove mnogi pisci i komentatori psalama posuđivali i prilagođavali svojim učenjima (Driscoll, 2000, 156).

6 »Memento autem quod hic paenitentium primus est psalmus« (Cassiodorus, 1958, 71). Taj i ostale prijevode sa stranoga na hrvatski jezik učinio je autor rada.

7 »[...] sequitur tricesimus primus, tricesimus septimus, quinquagesimus, centesimus primus, centesimus uicesimus nonus, centesimus quadragessimus secundus« (Cassiodorus, 1958, 71).

8 Dalje u tekstu, zbog nekonzistentnosti brojanja psalama u izvorima, uz one psalme koji su imenovani po Mazoretskom tekstu, odnosno po Hebrejskoj Bibliji, pisat će oznaka TM (*Textum Masoreticum*).

milosti« te sedmi (Ps 142 / TM 143) za »pokoru«. <sup>9</sup> Doduše, nigdje ne navodi odakle dolazi ta grupacija navedenih psalama, niti piše da je on sam autor tih ideja. Zamisao o sedam načina opraštanja grijeha Kasiodor vjerojatno preuzima od Origena, pa te načine prigodno povezuje s navedenim psalmima (Nasuti, 1999, 35). No s obzirom na to da on “podsjeća” čitatelja, možemo zaključiti da je takva podjela već bila prisutna u crkvenoj ili pučkoj pobožnosti.

O povezivanju svrhe i određenoga “psalma pokore” Throntveit (1987, 499) iznosi teoriju o tom da je postojala i alternativna srednjovjekovna tradicija kategorizacije “pokorničkih psalama” prema kojoj je svaki od njih namijenjen pokori za jedan od sedam glavnih grijeha: Ps 6 za gnjev, Ps 32 za oholost, Ps 38 za neumjerenost u jelu i piću, Ps 51 za bludnost, Ps 102 za škrtost, Ps 130 za zavist te Ps 143 za lijenost. <sup>10</sup> Doduše, takva podjela nema uporište u povijesnim crkvenim dokumentima, niti Kasiodor izričito spominje takvu podjelu. Ono što je vjerojatno u tom kontekstu bilo uporabljeno kako bi pojedinomu psalmu bio određen glavni grijeh poneka je riječ iz samoga psalama te podudarnost broja “sedam pokorničkih psalama” s brojem sedam glavnih grijeha.

Dalje, u završnom dijelu komentara na Psalam 50 (TM 51), Kasiodor objašnjava cjelokupan čin Davidova pokajanja kao najbolji primjer poniznosti svakomu tko može i želi činiti pokoru po uzoru na samog kralja. Time želi reći da je sam kralj dao svima koji ga nasljeđuju, i duhovno i svjetovno, vlastiti životni primjer, koji svjedoči da Gospodin ipak oprašta grijeha ako se pokajemo, kao arhetipski primjer pokore po načelu grijeh–kajanje–oprost. On u komentaru izričito navodi imenom cjelinu *septem psalmi paenitentium* te kaže da je Crkva »usvojila tu praksu« ne objašnjujući kakva je to točno praksa, kada je usvojena ni tko ju je službeno odobrio. <sup>11</sup> Tako nastavlja opis pokornih sastavnica ostalih “psalama pokore” u sva tri sveska, te konačno u komentaru Psalma 142 (TM 143) piše kako tim psalmom završava »staza suza«, jer je pokora put kojim nam je poći (Nasuti, 1999, 33). Na temelju Kasiodorovih citata, crkveni naziv za “sedam psalama pokore” u ranom srednjem vijeku postaje *Septem psalmi penitentiales*.

## 2. *Moguć Augustinov utjecaj na nastanak “psalama pokore”*

Prije Kasiodora određivanje ili spominjanje psalama koji bi trebali biti rabljeni za pokoru može se naslutiti samo kod nekolicine crkvenih otaca. To je najčešće slučaj kod homilija o Psalmu 50 (TM 51). Tertulijan izričito tumači da je Psalam

9 »[...] primo per baptismum; secundo per passionem martyrii; tertio per eleemosynam; quarto per hoc quod remit-timus peccata fratribus nostris; quinto cum conuertit quis peccatorum ab errore uiae suae; sexto per abundantiam caritatis; septimo per paenitentiam« (Cassiodorus, 1958, 71–72).

10 U hrvatskom srednjovjekovnom prijevodu “sedam psalama pokore”, koji se nalazi u Vatikan-skom hrvatskom molitveniku, ti psalmi naslovljeni su isto tako spomenutim glavnim grijesima i u istom poretku (Fancev, 1934, 102–105).

11 »Hinc est quod dum in hoc libro septem psalmi paenitentium esse doceantur, Ecclesiarum usu receptum est; ut quoties peccatorum uenia petitur, per istum magis Domino supplicetur, non immerito« (Cassiodorus, 1958, 469).

50 (TM 51) psalam pokore; Atanazije ga isto tako preporuča za pokorničku uporabu; Origen govori u homilijama na Ps 37 (TM 38) o pokorničkom obilježju toga psalma i dr. (Driscoll, 2000, 153; Nasuti, 1999, 33). Klement Rimski (2010, 87) u svojem pismu Korinćanima napominje da »Gospodaru svega što postoji nije ništa potrebno, ništa ni od koga ne želi osim da mu se ispovjedi grijeh«. U cijelom 18. poglavlju govori o kralju Davidu kao uzoru pokajnika kojeg treba slijediti u vlastitoj pokori (Klement Rimski, 2010, 58–59), a u 52. poglavlju spominje isto tako samo retke 51. psalma (Klement Rimski, 2010, 87–88). Činjenica je da su crkveni oci prepoznali elemente pokore u psalmima, međutim nitko od njih nije identificirao skupinu psalama kao “sedam psalama pokore”.

Od crkvenih otaca koji prethode Kasiodoru najviše je utjecaja na njegovo pisanje imao Augustin sa svojim velebnim komentarom psalama: *Enarrationes in Psalmos*.<sup>12</sup> Kasiodor se je doista i služio njime ne samo inspirativno, nego i kao stvarnim uzorom pri pisanju vlastitoga komentara. Ono što ih razlikuje to je što Kasiodor prepoznaje i precizno imenuje skupinu “sedam psalama pokore”, a Augustin u svojem komentaru to ne spominje. Moguće je pretpostaviti da bi ih Augustin sigurno spomenuo da je znao da postoji takav naziv, ali to za sada ostaje upitno. Doduše, Augustin prepoznaje pokorničke elemente kod određenih psalama, ali usprkos tomu u njegovu tekstu izostaje prepoznavanje takve grupacije. Kasiodor se u tekstu poziva na Augustina u svojim analizama, ali nigdje ne povezuje Augustina i grupaciju “sedam psalama pokore”, izuzev toga što u analizi Psalma 6 citira da je »Augustin pisao o tom da se korist, snaga i milost pokore ne smiju zanemariti«. <sup>13</sup> Vjerojatno je to stoga što je Augustin u svojim učenjima naglašavao “življenje” psalama kao najbolji način “činjenja” psalama, pogotovo u slavljeničke i pokorničke svrhe (Sutherland, 2010, 16). Primjerice, Augustin u svojem komentaru na Ps 50 (MT 51) tumači kako taj psalam »koji se danas pjeva« ima snagu pokore.<sup>14</sup>

Postoji mogućnost da je Augustin za “psalme koji služe pokori” saznao tek nakon pisanja svojega komentara. Tomu u prilog ide tekst Augustinove biografije *Vita Augustini*,<sup>15</sup> koju je napisao Posidarije, sjevernoafrički biskup i Augustinov bliski prijatelj. U tom djelu Posidarije piše da je Augustin nedvojbeno znao da postoje psalmi koji služe pokori, iako ih ne spominje kao zasebnu skupinu psalama, ne navodi koliko ih ima ni koji bi to psalmi bili. U 33. poglavlju Posida-

12 Origen je prvi od crkvenih otaca koji je napisao komentar na cijeli Psaltir. Njegov je doprinos to što mu je pošlo za rukom da metodološki izvuče i teološki obrazloži do tada nepoznate obrasce u tekstu, te je kao takav postao obrascem budućim komentarima Psaltira (Dyer, 1989, 536–537). Iako je Origen pisao na grčkom, Jeronimov prijevod njegovih djela na latinski pomogao je popularizirati Origenovo djelo u zapadnom dijelu Rimskoga Carstva i tako ga približiti Augustinu, koji ga je uzeo u obzir pri tridesetogodišnjem pisanju vlastitih homilija, traktata i komentara na Psaltir objedinjenih u djelu *Enarrationes in Psalmos*.

13 »Nam de paenitentiae utilitate et uirtute atque gratia beatus Augustinus inter copiosos libros de hac re, ubi locum reperit, neglegendum esse non credidit« (Cassiodorus, 1958, 79).

14 »Opportune ergo de paenitentia psalmus hodie cantatus est« (Augustinus, 1956, 600).

15 Točan datum nastanka djela nije poznat, ali smatra se da je napisano oko 431. ili 432. godine (Hermanowicz, 2008, 20).

rije piše: »U našim privatnim razgovorima govorio bi nam [Augustin] da nakon krštenja, uzorni kršćani i svećenici ne bi smjeli otići s ovoga svijeta bez pokore. Što je sam i činio do posljednje bolesti od koje je umro; jer je za sebe dao [zapovjedio] da se napišu Davidovi psalmi, koji su najkraći od pokorničkih; i da bi ih imao iznad kreveta uza zid i u danima svoje bolesti bi ih gledao, čitao i često i slobodno plakao.«<sup>16</sup>

Kako ne postoji pisani dokaz da je Augustin mogući autor ili tvorac žanra “sedam psalama pokore”, ni ikoji drugi crkveni otac prije njega, ipak mu se može pripisati velika zasluga za promoviranje uporabe psalama u svrhu pokore općenito, barem u sferi zapadnoga kršćanstva.

Toj tezi ide u prilog teorija koja tvrdi da Augustin shvaća grijeh što ga psalmist iznosi pred Bogom kao razlog Božje “srdžbe” ili “gnjeva” (ὀργή ili θυμός), kao jednadžbu grijeh = srdžba (Nasuti, 1999, 35).<sup>17</sup> Naime, “Božja srdžba” čest je pojam u Psaltiru, ali u kontekstu “sedam psalama pokore” nalazi se samo u tri psalma: Ps 6,1 (»u srdžbi svojoj, ne kažnjavaj me u svojoj jarosti«);<sup>18</sup> Ps 38,1 (»Jahve u srdžbi svojoj [...] u svojem gnjevu«)<sup>19</sup> i Ps 102,11 (»zbog tvoje ljutine i gnjeva«).<sup>20</sup> No od ta tri psalma samo Ps 38 doista spominje pokornički čin: »Bezakonje svoje ja priznajem i pun sam žalosti zbog grijeha<sup>21</sup> svojega« (r. 19), a druga dva psalma ne spominju pokornički čin.

Augustinovo razumijevanje određenih redaka Poslanice Rimljanima ključno je za daljnje određivanje pokore u psalmima, polazeći od spomenute “srdžbe” kao posljedice grijeha prema Pavlovu tekstu u Rim 2,5: »Svojom okorjelošću i neskrušenošću srca sam na se gomilaš *gnjev na dan gnjeva*<sup>22</sup> i očitovanja Božje pravde u sudenju« (Nasuti, 1999, 37). Važnost prianjanja uz tekst Poslanice Rimljanima tim je više jasnija jer se ostala četiri “psalma pokore” citiraju u daljnjim redcima. U retku Rim 3,4 »Da budeš proglašen pravednim u svojim riječima«, citira se redak iz Ps 51,6, ali ne doslovce, nego u onom smislu u kojem je David svojim riječima priznao grijeh: »Bezakonje svoje priznajem, grijeh je moj svagda preda mnogom«. U redcima Rim 4,7–8 »Blago onima kojima su oproštena bezakonnja i kojima su pokriveni grijesi! Blago onomu komu Gospodin zaista neće uraču-

16 »Dicere nobis inter familiaria colloquia consueverat, post perceptum baptismum etiam laudatos Christianos et sacerdotes absque digna et competendi poenitentia exire de corpore non debere. Quod et ipse fecit ultima qua defunctus est aegritudine: nam sibi iusserat Psalmos Davidicos, qui sunt paucissimi de poenitentia scribi, ip–sosque quaterniones iacens in lecto contra parietem positos diebus suae infirmitatis intuebatur et legebat, et ubertim ac iugiter flebat« (Weiskotten, 1919, 140).

17 Mowinckel isto dovodi grijeh u psalmima u vezu s gnjevom Božjim, ali naglašava da je kvaliteta pokorničkih psalama ublažavanje istoga toga gnjeva (Mowinckel, 2014, 605).

18 BHS: אֲנִי בְחַרְוֹתַי ... בְּחַרְוֹתַי (Alt et. al., 1997); LXX: τῷ θυμῷ σου... τῆ ὀργῆ σου (Rahlfs, 2006); Vul.: »in furore tuo [...] in ira tua« (Weber i Gryson, 2013).

19 BHS: אֲנִי בְחַרְוֹתַי ... בְּחַרְוֹתַי (Alt et. al., 1997); LXX: τῷ θυμῷ σου... τῆ ὀργῆ σου (Rahlfs, 2006); Vul.: »in ira tua [...] in furore tuo« (Weber i Gryson, 2013).

20 BHS: אֲנִי בְחַרְוֹתַי ... בְּחַרְוֹתַי (Alt et. al., 1997); LXX: τῆς ὀργῆς σου καὶ τοῦ θυμοῦ σου (Rahlfs, 2006); Vul.: »indignationis et irae tuae« (Weber i Gryson, 2013).

21 NA28: ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς (Nestle et al., 2022).

22 NA28: ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς (Nestle et al., 2022).

nati grijeha!» citiraju se redci iz Ps 32,1–2: »Blažen onaj komu je grijeh otpušten, komu je zločin pokriven! Blago čovjeku komu Jahve ne ubraja krivnju, i u čijem duhu nema prijevare«. U retku Rim 3,24 »i svi su opravdani darom njegove milosti«, insinuira se na Ps 130,8: »Jer je u Jahve milosrde i obilno je u njega otkupljenje«, te redak Rim 3,20 »jer nikoga neće opravdati pred njim vršenje Zakona. Zakon, uistinu, služi samo točnoj spoznaji grijeha« poziva se na Ps 143,2: »Ne idi na sud sa slugom svojim, jer nitko živ nije pravedan pred tobom«. Tom očitom poveznicom određenih redaka Poslanice Rimljanima i “sedam psalama pokore” očituje se Augustinovo oslanjanje na taj tekst pri određivanju svrhe tih psalama za moguću pokoru. No jesu li doista navedeni redci iz Poslanice Rimljanima bili uzrok tomu ipak ostaje na spekulativnoj razini.

Kako je Augustinov utjecaj na srednjovjekovnu Crkvu bio od temeljne važnosti, ne čudi što se svijest o pokorničkoj naravi psalama proširila po zapadnom dijelu Rimskoga Carstva, a preko Kasiodora vjerojatno i na ostatak novonastalih ranosrednjovjekovnih crkvenih praksi moljenja psalama. Treba istaknuti činjenicu da su “sedam psalama pokore” opstali kao žanr samo u zapadnom kršćanstvu, a na istoku nema toliko zapisa o njima kao određenoj cjelini. Je li tomu razlog neupitan utjecaj Augustina na zapadnu teologiju, može se za sada samo nagađati (Nasuti, 1999, 37–38).

### 3. Žanrovsko određenje “psalama pokore”

Svaki tekst Svetoga pisma, odnosno individualni biblijski tekstovi trebali bi se čitati u skladu sa žanrom kojemu pripadaju. Takav pristup vrijedi poglavito za biblijski Psaltir i biblijsku psalmodiju jer oni spadaju u poeziju, književni rod koji po sebi pretežito nije objektivan i izravan, za razliku od proze, koja to češće jest. Za većinu proznih tekstova žanr je jasan po sebi (pripovjedni, povijesni, opisni i dr.). S druge strane, pri čitanju poezije, kao što su psalmi (ili biblijska psalmodija općenito), čitatelj je taj koji za sebe prepoznaje kojemu žanru pripada pojedinačni psalam, tj. stvara kategoriju za sebe (Bellinger, 2014, 323). Razlog je tomu taj što žanr određenih psalama proizlazi sam iz sebe, te stoga ne čudi ako ga čitatelj identificira drugačije od standardnih kategorija oko kojih postoji konsenzus.

Stav da je žanr bitan temelj pravilnomu razumijevanju psalama kreće od temelja postavljenih početkom 20. stoljeća u djelima vodećih analitičara i istraživača poput Hermanna Gunkela, Sigmunda Mowinckela, Clausa Westermanna i dr., koji su postavili temelje “literarnoj formi” biblijskoga teksta kojom se rekonstruira povijesni kontekst.<sup>23</sup> Psalmima se pristupa na način da se prvenstveno identificira “forma” teksta (*Gattung*) a potom njegovo “mjesto u životu” (*Sitz*

23 »Since it concerns literary witnesses, the *genres* of this type of poetry must be substantiated. Accordingly, *genre research* in the Psalms is nonnegotiable, not something one can execute or ignore according to preference. Rather, it is the *foundational work* without which there can be no certainty in the remainder. It is the firm ground from which everything else must ascend« (Gunkel, 1998, 5).

*im Leben*).<sup>24</sup> Tom se metodom može objektivno odrediti forma psalama prepoznajući obrasce u formi i sadržaju, ali se njome ne može u potpunosti pravilno datirati tekst psalama. Mnogi stručni autori ponekad se razilaze ne samo oko datiranja, nego i oko toga kojemu žanru neki psalam pripada, ili čak u vezi s tim koji žanrovi psalama uopće postoje. No ono oko čega se svi slažu jest to da je određivanje žanra psalama polazišna točka za pravilno razumijevanje i analizu njihova teksta i konteksta.

Polazeći od prethodno navedenih stručnih autoriteta, uzima se u obzir osnovna podjela biblijskih psalama na tužaljke (lamentacije), hvalospjeve (himne), zahvalnice, individualne i kolektivističke psalme (Bellinger, 1992, 17–20) ili neki, poput Clausa Westermanna, polaze od minimalističke podjele na samo dvije vrste: “psalmi hvaljenja” i “psalmi molitve”, pri čemu se smatra da je svako zahvaljivanje ujedno i hvaljenje, a da molitva uključuje i pritužbu i pouzdanje u isкупljenje i spasenje (Deissler, 2009, 16–17). Svaka standardna kategorija može se dalje kvalitativno raščlaniti na podkategorije. Najčešće podkategorije su didaktički psalmi, tužaljke pojedinca ili naroda, kraljevski psalmi, mesijanski psalmi, proklinjalački i dr. (Longman, 1988, 24).

“Psalmi pokore” izvrstan su primjer kako se određeni broj psalama, točnije njih sedam, mogu interpretirati odvojeno od matičnoga žanra, odnosno skupine. U stručnoj se literaturi obično smatra da su “psalmi pokore” podkategorija psalama tužaljki (osim Ps 32), ali se razlikuju od uobičajenih tužaljki po tom što se svijest o grijehu premješta iz pozadine u primarni fokus psalama zbog potrebe Božjega oprost (Throntveit, 1987, 498). Ono što prvenstveno razdvaja određeni “psalam pokore” od ostalih tužaljki jasno je očitovanje i stavljanje svjesnosti grijeha u prvi plan, kao i u ostalim kolektivnim tužaljka, ali kao čin pojedinca, a ne zajednice (Nasuti, 1999, 31). Na tom tragu Gunkel smatra da je poimanje i svjesnost grijeha uobičajeno za psalme tužaljke, ali je razlika u tom što se usredotočenje na grijeh nalazi u onima koji se smatraju tužaljka individualnoga tipa, a ne nužno kolektivnoga (Nasuti, 1999, 31). Tužba (molba) utemeljena je na pouzdanju u Božju milost, odanost i voljnost za oprostjenje grijeha.

Drugo što razlikuje “psalme pokore” od ostalih tužaljki to je što mnoge tužaljke izričito iznose točno određene prijestupe koji su počinjeni psalmistu kao žrtvi (Throntveit, 1987, 499–500). Primjerice, Ps 31,19: “Nek zanjeme usne lažljive koje protiv pravednika govore drsko, oholo i prezirno”; Ps 22,13.17: »Opkoliše

24 *Sitz im Leben*, u doslovnom prijevodu “mjesto u životu”, pravac je proučavanja i određivanja rodova, tipova ili žanrova biblijskih tekstova u njihovu kulturnom i društvenom kontekstu. Proučavanje biblijskoga teksta ne može se temeljiti samo na lingvistici jer čitateljima izvorna pozadina nije urođena te se stoga analizom radi rekonstrukcija teksta koja se ne temelji na intuiciji, nego na upoznavanju zajedničkih ondašnjih društvenih i vjerskih značajki. Jednim od prvih utemeljitelja takvoga pristupa smatra se Hermann Gunkel (1862.–1932.). Primjerice, jedna od osnovnih oznaka psalama po načelu *Sitz im Leben* ta je da su psalmi izvorno potekli iz starozavjetne obredne prakse: »Judaism would have performed the poetry in its cult, as even the name of the psalter, *tēhillim* (meaning hymns), demonstrates. [...] Even now, the biblical Psalms are used by the synagogue and the Christian church in the original text, in translations, and in paraphrase. Thus, we may dare to presume that they also arose in the cult of Israel originally« (Gunkel, 1998, 7).



me junci mnogobrojni [...] opkolio me čopor pasa, rulje me zločinačke okružile. Probodoše mi ruke i noge«. Zapravo, uzrok patnje bio bi neki vanjski čimbenik. Ali, u “psalmima pokore” uglavnom su (uz iznimke) one tužaljke u kojima psalmist sam priznaje kako je njegov grijeh uzrok patnji, a ne neki vanjski čimbenik.

U pet od sedam psalama (32, 38, 51, 102, 120) kao uzrok patnje navodi se “grijeh”. U tri od tih pet psalama pokora se čini ispovijedanjem vlastitoga grijeha (תִּשְׁפֹּחַ): »Tad grijeh svoj ja tebi priznah i krivnju više ne skrivah« (32,5), »Bezakonje svoje ja priznajem i pun sam žalosti zbog grijeha svojega« (38,19) i »Bezakonje svoje priznajem, grijeh je moj svagda preda mnom« (51,5). U Ps 102 navodi se grijeh (חַטָּא), ali bez ispovijedi, kao i u Ps 130. U tri od sedam psalama, umjesto pokore (osim Ps 38), spominje se srdžba ili gnjev Božji kao uzrok patnje: »Jahve, nemoj me karati u srdžbi svojoj, ne kažnjavaj me u svojoj jarosti!« (6,2), »Jahve, u srdžbi svojoj nemoj me karati, i nemoj me kazniti u svojem gnjevu« (38,2) i »Pepeo jedem poput kruha, a piće svoje miješam sa suzama zbog tvoje ljutine i gnjeva« (102,11). Na kraju, Ps 143 ne sadržava ni spomen grijeha ni Božje srdžbe, nego samo navodi neprijatelje kao vanjski uzrok patnje, što ga razlikuje od svih ostalih šest “psalama pokore”. Analitičkim pregledom teksta “sedam psalama pokore” dolazimo do zaključka da nisu tematski ujednačeni, i da se svih sedam psalama razlikuju po tom što se u njima navodi kao uzrok patnje: grijeh, gnjev Božji i neprijatelji.

### Zaključak

Skupina psalama koja se naziva “sedam psalama pokore” nastala je u dalekoj povijesti, kada je Crkva naslijedila praksu moljenja i pjevanja starozavjetnih psalama kao oblik osobne pobožnosti. No Crkva je počela shvaćati određene mogućnosti uporabe psalama u skladu sa svojom teologijom, a tu je riječ o konceptu pokore koji je prepoznala kao prethodnicu za pobožan i valjan život. Koncept pokore prisutan je u psalmima, ali u starozavjetnom razdoblju nije bila određena posebna skupina psalama koja bi se rabila za tu svrhu. Tek se od kasne antike pojavljuje jedna svojevrсна kršćanska novost. Psalmi, kao poetski dio korpusa Biblije, služili su kao vrelo inspiracije za razvijanje teologije rane i kasnoantičke Crkve na drugačiji način, kakav nije bio poznat u starozavjetno doba. To znači da kategorizacija psalama nije stala, nego da je kasnoantička Crkva nastavila interpretirati tekstove Svetoga pisma po svojoj potrebi i uspostavljati “nove žanrove”.

Nije poznato kada je i tko uspostavio tu praksu odabira sedam psalama (6, 32, 38, 51, 102, 130 i 143) i od njih napravio tijelo “sedam psalama pokore” koje se je koristilo za privatnu, i vjerojatno kolektivnu pokoru Crkve. Povijesnom analizom sa sigurnošću možemo ustvrditi da je njihova uporaba u 6. stoljeću neupitna jer se spominju u Kasiodorovim komentarima *Expositio Psalmorum*. Iako, možemo pretpostaviti da su bili poznati i prije. Ti su Kasiodorovi komentari važni za razumijevanje koncepta “psalama pokore” iz dva razloga. Prvo, skupina točno određenih psalama koji bi se trebali rabiti radi pokore nije postojala u Starom zavjetu pod zajedničkim nazivom. Upravo je Kasiodorov komentar prvi neupitan

povijesni dokaz za postojanje takve skupine psalama pod imenom “sedam psalama pokore”, s time da se poziva na već postojeću pokorničku praksu, koja očito prethodi njegovoj analizi. Drugi je razlog to što izdvajanjem te skupine Kasiodor ukazuje da je postojalo određivanje žanra psalama i nakon vremena rane Crkve, koja je naslijedila tradiciju moljenja psalama utemeljenu još u vrijeme jeruzalemskoga hrama i sinagoge.

O mogućem utjecaju crkvenih otaca na stvaranje “sedam psalama pokore” možemo se samo nagađati, iako je obrađena teorija o Augustinovu utjecaju sasvim vjerojatna, ali nije dokaziva. To znači da se, ako se ne pronade konkretan povijesni izvor, stvaranje skupine “sedam psalama pokore” treba smatrati vjerojatno djelom nekoga crkvenoga sabora, bilo Prvog nicejskoga (325. g.) ili nekoga drugoga, ili djelom utjecajnog teologa koji je do danas ostao nepoznat. Završnom jezičnom i žanrovskom analizom uvida se da se grijeh spominje u pet psalama (32, 38, 52, 102, 130), ali se čin pokore spominje samo u tri (32, 38 i 51), srdžba ili gnjev Božji također samo u tri od sedam psalama (6, 38, 102), a Ps 143 ne spominje ni grijeh ni srdžbu. Dakle, pokora kao sastavnica nije izričita u svih sedam psalama i sudeći po tom razumljivo je zašto se u suvremenoj akademskoj literaturi smatraju samo podskupinom psalama tužaljki, a ne zasebnim žanrom odvojenim od ostalih glavnih skupina psalama. U svakom slučaju, činjenica da i dan–danas postoji jedna mala skupina psalama, pod crkvenim nazivom *septem psalmi penitentiales*, koja seže u kasnu antiku, govori u prilog o važnosti pokore za kršćansko ćudoređe, te o izdržljivosti i snazi psalama koji kao da su otporni na zaborav.

### Literatura

- Alt, Albrecht; Kittel, Rudolf; Bardtke, Hans; Rüger, Hans Peter; Ziegler, Joseph; Elliger, Karl; Rudolph, Wilhelm; Weil, Gérard E.; Schenker, Adrian; Deutsche Bibelgesellschaft (ur.) (1997). *Biblia Hebraica Stuttgartensia: Torah, Nevi'im u-Khetuvim*. Ed. funditus reno–vata, ed. 5. emendata. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- Augustinus (1956). *Sancti Aurelii Augustini Enarrationes in Psalmos 1–50*. Ur. E. Dekkers i J. Fraipont. Ed. altera. Corpus Christianorum Series Latina 38. Turnhout: Brepols.
- Bellinger, William H. (1992). *Psalms: Reading and Studying the Book of Praises*. Peabody: Hendrickson.
- Bellinger, William H. (2014). Psalms and the Question of Genre. U: W. P. Brown (ur.), *The Oxford Handbook of the Psalms* (str. 313–325). New York: Oxford University.
- Cassiodorus (1958). *Expositio Psalmorum I–LXX*. Turnhout: Brepols.
- Deissler, Alfons (2009). *Psalmi*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Driscoll, Michael S. (2000). The Seven Penitential Psalms: Their designation and usages from the Middle Ages onwards. *Ecclesia Orans*, 17, 153–201.
- Dyer, Joseph (1989). The Singing of Psalms in the Early–Medieval Office. *Speculum*, 64(3), 535–578.
- Fancev, Franjo (1934). *Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir: Dva latinicom pisana spomenika hrvatske proze 14. i 15. vijeka*. Zagreb: JAZU.
- Gunkel, Hermann (1998). *Introduction to Psalms: The Genres of the Religious Lyric of Israel*. Macon: Mercer University.

- Halporn, James W. (1981). The Manuscripts of Cassiodorus' *Expositio Psalmorum*. *Traditio*, 37, 388–396.
- Hermanowicz, Erika T. (2008). *Possidius of Calama: A Study of the North African Episcopate at the Time of Augustine*. Oxford: Oxford University.
- Klement Rimski (2010). Pismo Korinćanima. U: Ivan Bodrožić (ur.), *Apostolski oci II.: Didaché: Klement Rimski: Pismo Korinćanima: Barnabina poslanica*. Zagreb: Verbum.
- Longman, Tremper (1988). *How to Read the Psalms*. Downers Grove: InterVarsity.
- Mowinckel, Sigmund (2014). *Psalms Studies: Volume 2*. Atlanta: SBL.
- Mrdeža Antonina, Divna (1996). Dvanaesterac u Đurđeviću Saltijeru Slovinskom kao sjećanje na prijevodni stih psalama. *Dani Hvarškoga kazališta*, 22(1), 146–154.
- Mrdeža Antonina, Divna (2000). Aspekt stiha u Marulićevim prijevodima psalama. *Colloquia Maruliana*, 9, 449–464.
- Mrdeža Antonina, Divna (2004). *Davidova lira u versih harvackih: stih u psalmima hrvatskoga ranonovovjekovlja*. Split: Književni Krug.
- Nasuti, Harry Peter (1999). *Defining the Sacred Songs: Genre, Tradition, and the Post-Critical Interpretation of the Psalms*. Sheffield: Sheffield Academic Press.
- Nestle, Eberhard; Nestle, Erwin; Aland, Barbara; Aland, Kurt; Karavidopoulos, Johannes; Martini, Carlo Maria; Metzger, Bruce Manning; Strutwolf, Holger; Institut für Neutestamentliche Textforschung (ur.) (2022). *Novum Testamentum Graece*. 28. revidierte Auflage, 7. korrigierter Druck. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- O'Donnell, James J. (1979). *Cassiodorus*. Berkeley: University of California.
- Rahlfs, Alfred (2006). *Septuaginta: Id est vetus testamentum graece iuxta LXX interpretes*. Ed. altera. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- Staley, Lynn (2007). The Penitential Psalms: Conversion and the limits of lordship. *Journal of Medieval and Early Modern Studies*, 37(2), 221–269.
- Sutherland, Annie (2010). Performing the Penitential Psalms in the Middle Ages. U: M. Gagnolati & A. Suerbaum (ur.), *Aspects of the Performative in Medieval Culture* (str. 15–38). Berlin: De Gruyter.
- Škrinjar, Albin (1982). Sveta pokornička vremena i značenje pokore. *Služba Božja*, 22(1), 2–9.
- Tatarin, Milovan (1996). Kako su se u Slavoniji u 18. stoljeću prepjevali psalmi. *Dani Hvarškoga kazališta*, 22(1), 229–291.
- Throntveit, Mark A. (1987). The Penitential Psalms and Lenten Discipline. *Lutheran Quarterly*, 1(4), 495–512.
- Weber, Robert; Gryson, Roger (ur.) (2013). *Biblia sacra: iuxta vulgatam versionem*. Editionem quintam emendatam retractatam. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- Weiskotten, Herbert T. (1919). *Sancti Augustini Vita Scripta a Possidio Episcopo*. Princeton: Princeton University.

*The Seven Penitential Psalms**Historical Origin and Determination of Genre*

Nino Brozinčević\*

*Summary*

*This article deals with the Seven Penitential Psalms (Ps 6, 32, 38, 51, 102, 130, 143) which have been considered a unit in the Christian tradition since late antiquity until today. The article discusses Cassiodorus' 6th century commentary on the psalms titled "Expositio Psalmorum" as the first historical proof that these specific seven psalms are seen as a unit under the ecclesiastical name "Septem Psalmi Penitentiales." Since Cassiodorus used Augustine's commentary on the psalms titled "Ennarationes in Psalmos" as a basis for his own work, this raises the question of the possibility that Augustine might be behind the conceptualization of "the Seven Penitential Psalms." After analyzing several historical sources, the author comes to the conclusion that Cassiodorus' observation is the only historically proven fact that these seven psalms have been recognized as a unit from the 6th century onwards. The idea may have existed prior to this time, but will remain questionable until new historical proof is found. The author also concludes that the early Church has acknowledged new genres within the Bible for her own "new" theological purposes, e.g. penitence. Lastly, the author discusses the contemporary academic view of these seven psalms as a genre, given that, in standard scholarly discourse, they are considered only a subgroup of the Psalms of Lament and not as a separate genre in itself. The aim of this analysis is to provide a clear basis for possible further research into this exclusively Christian phenomenon of the existence of seven specific poems within the biblical Psalter that can and should be prayed and sung for personal or collective penance.*

Keywords: *psalms; penitence; lamentations; genre; source; Expositio psalmorum; Cassiodorus; Augustine*

\* Nino Brozinčević mag. hist., The Biblical Institute. Address: Kušlanova 21, 10000 Zagreb, Croatia. E-mail: [nbrozincevic@bizg.hr](mailto:nbrozincevic@bizg.hr)

\* The article is part of the project titled, *The Narrative and Metanarrative of the Biblical Psalter and Biblical Psalmody: How the Narrative in Biblical Poetry is Used for Conveying Content and Message*. (Conducted by: Danijel Berković, Ph.D.).